

ONA TILI DASTUR VA DARSLIKLARINING PUNKTUATSIYASIGA DOIR O‘QUV MATERIALLARI YUZASIDAN TAHLIL

Ernazarova Maxliyoxon Kobiljonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ona tili dasturlari va darsliklari uchun mo‘ljallangan o‘quv materiallarida tinish belgilarining ifodalanishi, tanqidiy tahlil chuqurligi, murakkabligi, amaliy qo‘llanilishi va izchilligidagi kamchiliklarni, tinish belgilarining keng doirasini qamrab oluvchi, kengaytirilgan yozuv topshiriqlarida mazmunli qo‘llanilishiga e‘tibor qaratuvchi va tinish belgilarini tanlash borasida tanqidiy fikrlashni takomillashtiradigan kengroq yondashuv zarurligi to‘g‘risida to‘liq fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: tinish belgilari, ona tili ta‘limi, o‘quv materiallari, til o‘rganish, yozish qobiliyatlari, grammatika yo‘riqnoma, pedagogik amaliyotlar, savodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash.

Kirish:

Ma‘lumki, til o‘rganishning katta sxemasida asosan e‘tibordan chetda qoladigan tinish belgilari yozma muloqotda ma‘no, ravshanlik va ohangni yetkazishda hal qiluvchi muhim rolni o‘ynaydi. Tinish belgilarining asosiy qoidalari odatda boshlang‘ich ta‘limda joriy etilgan bo‘lsa-da, bu kirishlarning haqiqiy tushunish va o‘zlashtirishni rivojlantirishdagi samaradorligi munozarali nuqta bo‘lib qolmoqda. Bu, ayniqsa, "Ona tili" dasturlari va darsliklari sohasida to‘g‘ri keladi, bu yerda asosiy til ko‘nikmalarini shakllantirishga e‘tibor beriladi, tinish belgilari esa ikkinchi darajali tashvish sifatida qaraladi.

Ushbu tahlil o‘quvchilarni turli kontekstlarda samarali yozma ifodalash uchun zarur bo‘lgan tinish belgilari bilan oshirishga harakat qilayotgan o‘qituvchilar va

o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar uchun juda muhimdir. Mavjud amaliyotlarning cheklovlarini tushunish va samaraliroq pedagogik strategiyalarni o'rganish yordamida o'quvchilarni yozma muloqotning murakkabliklarini ishonch va aniqlik bilan boshqarishga yaxshiroq tayyorlash mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Ona tili matn kompyuter ekranidan o'qilganda doimo ham imlo va punktuatsion xatolarni aniqlashning imkoni mavjud emas. Shu sabab imlo va punktuatsion xatolarni aniqlash bilan bog'liq topshiriq va vazifalar belgilanganda buni hisobga olib qo'yish kerakdir. Ona tilida kompyuter orfografiyasi va grammatikasi bo'yicha dasturlar yaratish yuzasida yutuqlar sezilarsiz. O'rgatuvchi dasturlar - o'quv materialini o'zlashtirish mobaynida o'quvchilarning faoliyatini boshqaruvchi amaliy dasturlardir. Muayyan bir ona tili materiallarini o'zlashtirish mobaynida kompyuter texnologiyalari orqali foydalanish uchun yaratiladi.

O'quv materiallari bosqichma-bosqich, mashq va topshiriqlar ketma-ketlikda taqdim etiladi, javoblarning to'g'ri-noto'g'riligi tasdiqlanadi, yo'l qo'yilgan xatolar displeyda aks etadi, o'quvchilarning o'zlashtirishi nazorat etiladi va baholanadi. Masalan, Internetda rus tilidan "Фраза" deb nomlangan o'rgatuvchi dastur-trenajyor mavjud. "Фраза" o'ziga xos elektron repetitor sanaladi. U 2006-yilda tajribali rus tili o'qituvchilari, metodistlar va psixologlar tomonidan yaratilgan. Interfeys faqat rus tilida. "Фраза" da Rossiya umumiy o'rta ta'lim maktablarining rus tili ta'limi uchun 4000 ga yaqin topshiriqlar o'rin olgan. Shuningdek, 1000 ga yaqin topshiriq maktab bitiruv imtihonlari va oliy ta'limga qabul imtihonlari uchun tayyorlangan. Saytdan olingan ma'lumotlarga qaraganda, bu dastur orqali qisqa vaqtda o'quvchilarda yozma savodxonlik shakllanadi, "ikki"lar "uch"ga aylanadi. O'quvchilar imlo va punktuatsiya qoidalarini o'rganish va takrorlash, bo'shliqlarni to'ldirish, bilimlarini tekshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu repetitor o'quvchining har bir qadamini tekshirib boradi, xatolarni

bir vaqtning o'zida ko'rsatib beradi va agar o'quvchi qiyin vaziyatlarga duch kelsa, ekranda qoida va unga mos misollar, istisno ko'rinishlar paydo bo'ladi, bu bilan o'quvchiga o'z xatosini to'g'rilash imkonini yaratadi, ko'rish yordamida imloni eslab qolishga yordam beradi, ish so'ngida esa natijani ko'rsatadi, baholaydi. o'zlashtirish statistikasini taqdim etadi.

Mualliflar pedagogik dasturiy vositalar va mualliflik dasturlari imkoniyatlarini o'rganishgan va uni elektron o'quv-metodik majmuani yaratish jarayoniga tatbiq eta olishgan, fan mohiyatiga muvofiq mashq va topshiriqlar, test topshiriqlari, esse topshiriqlari yaratishgan, taqdimotlar yaratish va ularni videodarslarga aylantirish vazifasini talab darajasida harakat qilishgan. Aksariyat elektron adabiyotlarda imlo, punktuatsion va uslubiy xatolarning ko'p uchrayotganligi har qanday ziyoli insonni xavotirga solishadi.

Mulohaza o'rnida aytish joizki, biz umumjahon elektron tizimiga, butun dunyo virtual universitetlariga kirib borish va birgalikda faoliyat ko'rsatishni ko'zlayotgan ekanmiz, O'zbekistonda yaratilgan elektron adabiyotlar butun dunyo ahliga tanishtirilishi, yoyilishini nazarda tutishimiz, o'zimizning savodxonligimizni ham paydo qilishimizni e'tiborda saqlashimiz kerak. Ulkan mehnatlar evaziga yaratilgan adabiyot matni tilida nuqsonlar mavjud bo'lsa, bu adabiyotning bahosini pasaytirishi shubhasiz. Elektron adabiyotga bezak berilishidan oldin va bezak berilishi mobaynida tilshunos mutaxassislar tomonidan tahrir etilishiga alohida e'tibor qaratish darkor.

Puntuatsiya tilning sintaktik qurilishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, yozma nutqni to'g'ri, ifodali, aniq bayon qilishda, uning uslubiy ravonligini, tez tushunilishini ta'minlashda asosiy vositadir. O'z o'rnida, muayyan tildagi punktuatsiya an'analarning mustahkamlanishi va rivojlanishida taniqli yozuvchilarning ijodi, shuningdek tinish belgilarining foydalanishni belgilovchi va tartibga soluvchi tilshunoslar faoliyati yuqori ahamiyatga ega. Hozirgi o'zbek

punktuatsiyasining takomillanishi, rivojlanishi, uning o'rganilishi Fitrat, Sobirjon Ibrohimov, H. G'oziyev, O. Usmon, G'anijon Abdurahmonov, K. Nazarov va boshqa tilshunoslarning nomi bilan bog'liq.

Hozirgi davr yozuvini tinish belgilarisiz tasavvur qilish mumkin emas, sababi yozma nutqning har tomonlama shakllanishi, matbuot va nashriyot faoliyatlarining keng taraqqiy etishi, fan va texnikaning turli tarmoqlariga doir ko'pgina kitoblarning nashr qilinishi yozuvning ajralmas qismi bo'lgan punktuatsiyaga bo'lgan hayotiy talab va ehtiyojni oshiradi. O'zbek tilshunosligida ham punktuatsiyaning vazifalari va foydalanish doirasi kengaydi, shu borada muayyan izlanishlar olib borildi, o'zbek tili punktuatsiyasining muhim qoidalari ishlab chiqildi.

Tilshunoslikda punktuatsiya termini tinish belgilarining foydalanishi to'g'risidagi qonun-qoidalar majmui va tinish belgilarining o'ziga nisbatan foydalaniladi. Punktuatsiya tilshunoslikning mustaqil bo'limi sifatida tinish belgilari tizimi va ularning foydalanish qonun-qoidalarini o'rganadi. Punktuatsiya qoidalari va me'yorlarini bilish esa yozma fikrni aniq va to'g'ri, mantiqli va ifodali, ravon va tushunarli, shuningdek maqsadga muvofiq bayon qilishda asosiy sanaladi.

Natijalar:

Tinish belgilari bevosita yozuv, yozma madaniyat, ayniqsa nashriyot takomillashuvi bilan bog'liq. Nashriyot sohasining shakllanishi va kengayishi, o'quvchilar sonining yanada takomillashib borishi yozuv madaniyatini yuksaltirish, yozuvni umumiy qonuniyat va qoidalar yordamida birlashtirishni taqozo qilmoqda. Yozma bayonotni o'qish va tushunish oson bo'lishi uchun har bir qismning bir-biriga semantik munosabatini ko'rsatish uchun uni turli xil kichik qismlarga ajratish lozim.

Darslik o'quvchi uchun bilim manbai bo'lsa, o'qituvchi uchun o'quv qo'llanmasidir. Sababi ko'p vaqtlarda dars darslik qolipi yordamida yaratiladi. Shuni unutmaslik joizki, darslik o'quvchi bilishi va ustida ishlashi uchun kerak bo'lgan o'quv materialining faqat ma'lum bir qisminigina yaratadi. Darsni darslik qolipi yordamida qurish faqat darslikda berilgan o'quv topshiriqlaridan foydalanish emas. Ona tili ta'limi tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish orasiga o'quv adabiyotlarining yangi avlodlari: elektron o'quv qo'llanmalari, elektron darsliklar, qisqa interaktiv dasturlar, audiovideo almanaxlar, multimedia o'quv dasturlari, elektron nazorat testlari, masofaviy ta'lim kabilarni kiritish mumkin.

Aksariyat vaqtlarda o'qituvchilar kompyuterdan faqat test yechish, nazorat yoki tanlov mobaynida reyting ballarni aniqlashda foydalanmoqdalar. Ammo kompyuterning ta'lim tizimida keng vaqtlarga ega ekanligini, shuningdek o'quvchi so'z boyligini takomillashtirish, fikrni og'zaki va yozma to'g'ri, ravon ifodalash mahoratini rivojlantirish va takomillashtirishda o'qituvchining beqiyos yordamchisiga aylanadi. O'qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi.

Punktuatsiya tilning sintaktik qurilishi bilan uzviy bog'liq bo'lib, yozma nutqni to'g'ri, ifodali, aniq bayon qilishda, uning uslubiy ravonligini, tez tushunilishini ta'minlashda benihoya zaruriy vosita sanaladi. Ilmiy manbalarda, o'quv qo'llanmalarida tinish belgilarining foydalanish usuli va tartibi punktuatsiyaning mantiqiy-grammatik, uslubiy va differentsiatsiya tamoyillari yordamida belgilanishi ta'kidlanadi. Bunda mantiqiy-grammatik tamoyil nutqning semantik- grammatik tomonini yozuvda to'g'ri ifodalashga qaratilgan bo'lsa, differentsiatsiya tamoyili yordamida qoidalar tinish belgilarining qo'sh holda foydalanishdagi tartibni, gapdagi murakkab mohiyatni aniqlashtirish zarur bo'lganda, ulardan foydalanish yo'llarini belgilab beradi. Uslubiy tamoyil tinish

belgilarining foydalanishini nutq uslublari orqali belgilashni nazarda tutadi, biroq bu unchalik to'g'ri emas, sababi muayyan bir uslubgina xoslangan tinish belgisi bo'lmaydi. Zarurat paydo bo'lganda, har qanday uslubda ham xohlagan tinish belgisidan foydalanish mumkin.

Asosan "Ona tili" darsliklarida uchrab turadigan umumiy mavzu bu qoidalarga asoslangan yodlashga qattiq tayanishdir. O'quvchilar aniq tinish belgilarini oldindan belgilangan funktsiyalar bilan bog'lashni o'rganadilar: nuqtalar jummalarni tugatadi, ro'yxatdagi vergullarni ajratadi, so'rovlardan keyin so'roq belgilari. Mazkur yondashuv asosli tushunchani ta'minlasa-da, u o'quvchilarning tinish belgilarining nozik tomonlarini va uning ma'noga ta'sirini anglash qobiliyatini cheklaydi.

Oddiy vergulni ko'rib chiqaylik. Ro'yxatlardagi rovidan tashqari, vergul kirish iboralarini boshqaradi, muhim bo'lmagan gaplarni belgilaydi va hatto jumlaning ritmi va oqimini belgilaydi. Mazkur nuanslarni chuqurroq tushunmagan ravishda, o'quvchilar grammatik jihatdan to'g'ri, ammo aniqlik va stilistik noziklikka ega bo'lmagan yozuvlarni yaratish xavfini tug'diradilar. Bundan tashqari, ko'plab darsliklardagi mashqlar kengaytirilgan yozish vazifalaridan ko'ra alohida jummalarga ustunlik beradi. Garchi jumlar darajasidagi amaliyot foydali bo'lsa-da, u o'quvchilarni tinish belgilari qoidalarini uzoqroq, nozikroq yozuvlarda qo'llashning murakkabligiga to'liq tayyorlamaydi.

Muhokama:

Ona tili o'qitishning mohiyati va metodlari o'quvchilarga dastur talab etgan hajmda puxta bilim berish, ko'nikma va malakalar hosil qilishga yordamlashishi kerak. Maktabni bitirib chiqqan yoshlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning rang – barang jabhalarida, muloqot va munosabatning hamma turlarida o'zbek tilidan bemalol – erkin, samarali va to'g'ri foydalana olish, uning cheksiz imkoniyatlaridan to'laqonli bahramand bo'lish, zaruriy ko'nikma va malakalarga

ega bo‘lishlari zarur. «Ona tili» darslarida o‘quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo‘naltirish kerak. Shuning uchun mazkur dastur va u asosida yaratilajak darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini rivojlantirish, dars va mashg‘ulotlarni o‘quvchilarning nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi.

Boshlang‘ich sinflarda ona tilidan beriladigan bilimlar mohiyatini o‘zbek tilining tovush tuzilishi va yozma nutqda tovushlarni ifodalash usullari to'g'risidagi, so‘zlarning o‘zgarishi va gapda so‘zlarning bog‘lanishi to'g'risidagi, so‘zlarning morfemik tarkibi va so‘z yasalishi, so‘zlarning leksik – semantik guruhi haqidagi, o‘zbek tilining to‘g‘ri yozuv qoidalari va tinish belgilarining foydalanishi haqidagi bilimlar tashkil qiladi. Berilgan bu bilimlar o‘quvchilar nutqini o‘stirishga xizmat qiladi. Ona tili o‘qitishning mohiyati va metodlari o‘quvchilarga dastur talab etgan hajmda puxta bilim berish, ko‘nikma va malakalar hosil qilishga yordamlashishi zarur.

Bugungi o‘quv materiallari tinish belgilariga asos bo‘lsa-da, har tomonlama tahlil etish o‘qitishga yanada nozik va dinamik yondashish zarurligini belgilab beradi. Qoidalarni eslab qolishga urg'u asosan tinish belgilarining ma'no, ohang va ravshanlikni yetkazishdagi hal etuvchi rolini qoplaydi. O'quvchilarni ishonchli va samarali muloqotchilarga aylantirish uchun pedagogik amaliyotda o'zgarishlar kerak.

Mazkur harakat tinish belgilarini o'qitish ko'lamini kengroq belgilarni qamrab olish uchun kengaytirishni, kengaytirilgan yozish vazifalarida mazmunli foydalanishni va tinish belgilarini tanlash to'g'risidagi tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. O'qishni tushunish, yozish amaliyoti va tilga haqiqiy muhabbatni birlashtirishning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Mazkur asosiy elementlarni tarbiyalash yordamida o'qituvchilar samarali muloqot uchun kuchli

vosita sifatida tinish belgilarini chuqurroq tushunish va qadrlashni takomillashtirishlari mumkin.

Joriy o'quv materiallari tinish belgilari bo'yicha muhim poydevor bo'lsada, o'quvchilarni har tomonlama tushunish va o'zlashtirishni ta'minlash uchun qo'shimcha tahlil va takomillashtirish kerak. Ta'lim doirasini kengaytirish, mazmunli foydalanish va tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish yordamida o'qituvchilar o'quvchilarni yozma so'zda samarali va ishonchli muloqot qilish uchun kerak bo'lgan tinish belgilari bilan jihozlashlari mumkin.

Xulosa:

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, "Ona tili" dasturlari va darsliklarining maqsad shunchaki tinish belgilarini o'rgatish emas, balki tinish belgilarining o'ziga xos nozik tomonlari va yozma ifodasiga ta'sirini yaxshi biladigan yozuvchilar avlodini yetishtirishdir. Ta'limga yanada yaxlit va jozibador yondashuvni foydalanish yordamida o'quvchilarni yozma muloqotning murakkabliklarida aniqlik, ravshanlik va qobiliyat bilan harakat qilish uchun ko'nikma va ishonch bilan ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari / O'quv qo'llanma, S. X. Muhamedova, M. D. Abdullayeva, Sh. Sh. Yuldasheva, Y. B. Eshmatova, -T.: "Excellent Polygraphy", 2020.
2. "O'zbek tili" fani o'quv dasturi. - Toshkent, RTM. - 2017.
3. Tolipova R. va b. Umumta'lim maktablari uchun uzbek tilidan takomillashtirilgan va modernizatsiya kilingan ukuv dasturi. - Toshkent: RTM, 2004.

4. Niyozmetova R.N. Uzluksiz ta'lim tizimida uzbek adabiyotini urganishning nazariy va metodik asoslari: Ped. fan. dok. dne. - Toshkent, 2007.

5. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari / o'quv qo'llanma. Muhamedova S.X., Abdullayeva M.D., Yuldasheva Sh.Sh., Eshmatova Y. B. –Toshkent: «Tafakkur bo'stoni», 2018.

6. Adilova Sh., Yuldasheva Sh. Til ta'limida integrativ yondashuv. // O'zbek filologiyasining ilmiy-nazariy masalalari va o'qitish texnologiyalari. – Nukus: Nukus DPI, 2017.